

Het machtige midden

Er wordt heel veel gepraat en geschreven over de buitenstaanders en de groepen die hun onvrede expliciet uiten. Maar intussen zien we de veel omvangrijkere en veel belangrijker groep actieve burgers over het hoofd. Deze zijn samen machtiger en sterker dan ooit tevoren. Juist deze groep burgers verdient het veel serieuzer genomen te worden; speciaal door het CDA, waarvoor ‘vertrouwen in mensen’ hoog in het vaandel staat.

door *Peter Cuyvers*

Adviseur & directeur van het adviesbureau Family Facts.

IN ZIJN *Geschiedenis van de middenklassen* STELT de Britse historicus James dat de middengroepen van nu historisch gezien het ‘zekerste bestaan ooit’ kennen.¹ Dat is een interessante constatering, omdat in het actuele debat het beeld van de middengroepen het tegenovergestelde is. Er zou sprake zijn van een (politieke) trek naar de vleugels, naar standpunten ter linker- en rechterzijde. Die tendens zou te maken hebben met de toegenomen onvrede van de modale burger, die zich juist tal van zekerheden ziet ontvallen in een samenleving die fragmenteert en cultureel desintegreert.

Voor het CDA levert de discussie over de ontwikkeling en rol van de middengroepen minstens twee sleutelvragen op. De eerste vraag is van tamelijk directe politieke aard: waar blijft de ‘partij van het midden’ uiteindelijk als de kiezers naar de vleugels trekken? Zal zich de tendens die voor de periode-Fortuyn leek ingezet, nu toch doorzetten? Gaat het politieke landschap zich splitsen in een rechts en een links blok, waarbij de middenpartij uiteindelijk inkrimpt tot een partijtje dat meedoet om nu de één en dan de ander aan een meerderheid te helpen? Er zijn binnen het CDA al geluiden opgegaan om de conservatieve stroming te gaan vertegenwoordigen, maar

die weg lijkt in Nederland door liefst drie rechtse partijen te zijn afgesneden.² En als progressiever worden voor het CDA een optie zou zijn, zien we ook daar al drie partijen elkaar verwijten dat ze niet links genoeg zijn. Kortom, als het electoraat echt wegvloeit uit het midden, heeft het CDA weinig kans om die beweging mee te maken.

Er is ook een vraag van meer fundamentele aard. De politieke ideologie van het CDA wortelt voor een deel in het concept van de ‘kleine luyden’ van Abraham Kuiper, in het idee dat de echte kracht en macht — en ook de moraal — van een samenleving niet bij haar elites ligt, maar in de samenwerking aan de basis. De basis, een oneindig aantal grote en kleine verenigingen die het fundament van politieke zuilen vormden, bestuurde de samenleving letterlijk van onderaf, door grote ondernemingen die in feite coöperatieve verbanden van kleine producenten waren, door stichtingen die taken als onderwijs en welzijn uitvoerden onder het beheer van de lokale en regionale burgerij. In de afgelopen decennia lijkt dat machtige organische bolwerk te zijn versteend en verkruimeld, lijken zowel de horizontale als verticale bindingen tussen burgers niet meer te werken. Groot-schaligheid en bureaucratie hebben de organische band tussen basis en top doorgesneden. Individualisering en atomisering van de samenleving hebben de band tussen de mensen onderling verzwakt: elk onderzoek laat zien dat de modale burger weinig vertrouwen meer heeft in zijn of haar medeburger. En de vraag is dan wat er van de oorspronkelijke volkspartij CDA nog over is, behalve een ideologische huls om een verzameling bestuurders.

De middengroepen zijn zo machtig dat ze op een aantal cruciale terreinen de politiek niet meer nodig hebben

In dit artikel zal ik proberen te onderbouwen dat er geen sprake is van massale paniek bij de modale burgers, eerder integendeel. De middengroepen zijn machtiger dan ze ooit geweest zijn, zo machtig dat ze op een aantal cruciale

terreinen de politiek niet meer nodig hebben. En daar waar die noodzaak nog wel aanwezig is, vragen ze zich — niet ten onrechte — af of de politieke circuits nog wel geschikte ‘sociale partners’ vormen, of de politiek nog wel mee zal kunnen komen in de moderne sociale netwerken die op dit moment worden ontwikkeld door de actievere delen van de middengroepen. Wat overigens inderdaad impliceert dat er ook minder actieve delen zijn, dat er sprake is van gelaagdheid en complexiteit. Om dat duidelijk te maken is om te beginnen enige analyse nodig van de samenstelling van deze middengroepen.

HET MIDDEN: DE WORTELS VAN DE METAFOOR

Ik wil in het vervolg eerst stilstaan bij een lastig punt: het gegeven dat termen als middenklasse, middengroepen, (modale) burgers en ook ‘kleine luyden’ zelf in feite niet veel meer dan metaforen zijn. Het zijn termen die in het dagelijkse spraakgebruik verwijzen naar dingen waarvan we allemaal wel een beeld hebben, maar die in feite niet scherp zijn omschreven. We moeten dus eerst in kaart brengen waarom het eigenlijk gaat. Daarbij wil ik onderscheid maken tussen de politieke, culturele en economische kenmerken en vooral ook van verschillende groepen nagaan waar hun historische wortels liggen. Want die zijn behoorlijk verschillend voor de groepen die we nu over het algemeen onder die metafoor van het midden samenvatten.

De term middengroepen is volgens de historicus James voor het eerst formeel politiek gemunt in het Engeland van de zestiende eeuw, toen de zogenoemde *middle men*, de vrije boeren van het platteland en ambachtslieden in de stad, aandrongen op formele participatie in het bestuur.³ Kloek en Tilmans⁴ beschrijven hoe zich vervolgens stap voor stap een vorm van stedelijk burgerschap ontwikkelde, het zogenoemde poorterschap (voor degenen die het recht hadden op bescherming achter de stadspoort), dat in veel opzichten de voorloper is van het huidige burgerschap van nationale staten. Het was verbonden met invloed op het stadsbestuur (actief en passief kiesrecht voor stedelijke organen) en het kon ook feitelijk worden afgenomen als iemand zich onbetamelijk gedroeg, een directe pendant van het actuele pleidooi om bij criminaliteit migranten het staatsburgerschap weer te ontnemen.

ADELSKNECHTEN, ACADEMICI, AMBTENAREN EN ARBEIDERSSELITE

Wie geen land had, was in de agrarische samenleving aangewezen op persoonlijke dienstverlening aan boeren (landarbeiders) of aristocraten. Bij de laatste groep viel uiteraard het meest te verdienen. De oorsprong van vrijwel alle beroepen die we vandaag de dag ook voor een deel tot het hogere segment van de middenklasse rekenen, ligt dan ook daar. Edelen konden niet schrijven en rekenen — want inferieure bezigheden ten opzichte van paardrijden en vechten — en hadden dus notarissen (letterlijk opschrijvers, zoals in noteren) in dienst en rentmeesters (later boekhouders en accountants). Naarmate de rangen van deze professies groeiden, vond echter tegelijk ook een daling op de sociale ladder plaats, en vandaag de dag is het zelfs zo ver dat er met artsen en notarissen wordt onderhandeld over de hoogte van hun uurlonen, als waren zij gewone arbeiders. Ditzelfde heeft plaatsgevonden met de academische gemeenschap, eerst een elite — alleen

voor de hogere standen toegankelijk — die uitsluitend in het Latijn communiceerde, nu een verzameling van wetenschappelijke arbeiders in overheidsdienst, die bijna is gefuseerd met het hoger beroepsonderwijs.

In de 20ste eeuw werd deze groep van hogere burgers als het ware van onderaf aangevuld door een nieuw type van loonarbeider, de zogenoemde witte boorden. De massaproductie en de schaalvergroting schiepen behoefte aan toezichhoudende arbeiders, maar daarnaast waren het vooral de toegenomen administratieve behoeften van overheid en bedrijfsleven, waardoor het kantoor een enorme omvang kreeg. Waar het om gaat, is dat met deze nieuwe groep aspirant-burgers uit de witteboordensector in feite pas kon worden gesproken van een echt brede economische middengroep. En juist door die breedte, de pure omvang, ging de groep ook op politiek niveau een cruciale rol spelen. Waar dat gebeurde, vond vooral op basis van deze groep immers een contrarevolutie plaats, een ruk naar rechts, een demping van het momentum van de opkomende arbeidersbeweging. Omgekeerd waren de socialistische revoluties in Rusland en China succesvol omdat in deze landen nog geen middenklasse was opgekomen.

We zijn hiermee niet aan het einde van de groei van de middengroepen, want er zouden zich nog twee groepen aansluiten, de blauwe boorden en delen van de migranten. Wat beide bewegingen betreft liep Europa — en Nederland zeker — overigens flink achter bij de Verenigde Staten, waar men geen last had van de restanten van de standenmaatschappij en waar de toegang tot het sociale en culturele leven voor (goedbetaalde) *blue collar workers* en actief binnengehaalde migranten wat eenvoudiger was. Voor de blauwe boorden geldt overigens dat de groep in economische zin meestal niet zo slecht af was. In deze arbeidersgezinnen was het immers volstrekt gebruikelijk dat mannen en vrouwen allebei werkten. Bovendien ging het om praktisch ingestelde mensen (vaklui), die deelnamen aan een informele economie van zwart bijklussen.

In feite resteert er aan de onderkant van de samenleving een groep van iets meer dan 10 procent die we niet tot de economische middengroepen kunnen rekenen, omdat ze nog moeite hebben met de eerste levensbehoeften. Tot die groep horen veel migranten, maar de cijfers laten zien dat ook uit deze groep delen zich in hoog tempo toegang tot de middenklassen hebben verschaft via opleidingen, zelfstandig ondernemerschap en dus ook huizen in Vinex-locaties gaan bewonen.

PLICHTSGETROUWEN EN AMBITIEUZEN

Zoals er binnen de middengroepen grote verschillen zijn in wortels en aard van de economische positie, zijn er ook interne culturele verschillen. Bu-

reau Motivation heeft in samenwerking met de WRR een aantal analyses op dit punt uitgevoerd en komt tot een indeling die redelijk spoort met de historische ontwikkelingen.⁵ Zo is er de groep verantwoordelijken, die een participerende houding heeft ten opzichte van de samenleving. Zij stellen zich actief op. James constateert een grote parallel tussen de groepen die in het Londen van de zeventiende eeuw verantwoordelijk waren voor de ontwikkeling van riolering en het bibliotheekwezen, en de groepen die later actief waren voor volkshuisvesting en op dit moment voor het milieu.⁶ Het is niet echt moeilijk om in deze groep ook vandaag de dag de restanten van het adellijke personeel te herkennen, een groep die zichzelf vrij natuurlijk aan de leiding van sociale processen stelt.

Hun tegenpolen worden gevormd door een groep van buitenstaanders die zich juist op geen enkele manier kunnen of willen identificeren met de groepen die de samenleving (be)sturen. Deze groep is in moreel en sociaal opzicht te beschouwen als een achterstandsgroep, ze handelen niet op grond van een bepaald waardestelsel of ontwikkelde moraliteit, maar reageren direct op grond van hun primaire belang, en dat is een houding die ze ook aan hun kinderen doorgeven. Het is van belang om te constateren dat deze groep zeker niet identiek is aan een onderklasse in economisch opzicht, vaak zelfs integendeel. Net zoals er bij de participerende burgers ook vaak geen sprake is van rijkdom. Het gaat vooral om de groep die zich historisch gesproken het laatst bij de middengroepen heeft gevoegd, die van de blauwe boorden, werknemers in industrie met lagere en middelbare opleidingen. Dit zijn vakmensen met behoorlijke salarissen, van oudsher tweeverdieners en goed ingebed in allerlei sociale ruilstructuren op het gebied van goederen en diensten. Zij hebben een vijandige verhouding tot de overheid, die niet de verstrekker maar vooral de afromer van hun inkomen is (en de bron van veel overlast voor de ondernemers onder hen). Zij vinden dat ze hun sociale positie geheel op eigen kracht hebben bereikt.

Tussen deze twee groepen, waarin we vrij goed de historische wortels van de elites van burgerij en de arbeiders herkennen, liggen de opvolgers van twee andere, duidelijk te onderscheiden sociale groepen. Er zijn plichtsgetrouwe burgers die sterk leunen op een van boven of opzij neergelegde sociale orde waarbij zij willen horen: deze groep is wat ouder en wat religieuzer. En er zijn pragmatische burgers die vooral sterk op zichzelf leunen, maar zich in tegenstelling tot de groep buitenstaanders wel sterk verbonden voelen met het belang van anderen. Deze laatste groep lijkt de culturele erfgenaam van het woud van kleine zelfstandigen (bakkers, timmerlieden, enz.) dat in de loop van de 20ste eeuw de rangen van de mensen in loondienst heeft versterkt, en overigens op dit moment de oude zelfstandige rol vaak weer oppakt als zogenaamde ZZP'er (zelfstandige zonder

personeel). De plichtsgetrouwen lijken de typische nazaten van de groep van witte boorden, ambtenaren, (boeren)knechten, enz., die door de eeuwen heen een direct dienstverlenende rol heeft gehad.

OVER FRUSTRATIE EN DE RELATIVERING DAARVAN

De cijfers over de koopkrachtontwikkeling laten zien dat de delen van de middengroepen sterk van elkaar verschillen in manier van meedelen in de economische groei. Met name de feitelijke bestedingsmogelijkheden van de groep witte boorden/plichtsgetrouwen is in de afgelopen decennia vrijwel gelijk gebleven.⁷

Dit zou misschien nog verteerbaar zijn in moeilijke tijden, maar het is gebeurd in de periode waarin op de beurs de ene hype op de andere volgde en waarin, volgens de politiek zelf, ten tijde van de paarse kabinetten ‘het geld tegen de plinten opklotste’. Het is de periode van exploderende topsalarissen, met alle bijbehorende media-aandacht voor de gevolgen van welvaart, hypes (mythes) over iedereen die nu merkkleding aan had en vier keer per jaar naar de Malediven hopte om te ontstressen.

Intussen bleven de miljoenen modale burgers wel degelijk worstelen om de maandlasten te betalen. Albert Heijn kwam daar achter toen de markt voor gemakproducten alleen maar in de centra van grote steden echt van de grond kwam. Al tien jaar geleden, toen de politiek nog geloofde in de eeuwigdurende groei, wijzigde dit concern zijn beleid en ging weer op de kleintjes letten en hamsteren. Logisch, want er is nergens een zo direct contact tussen klant en bedrijfsleven als in de supermarkt, waar de optelsom van de miljarden dagelijkse besluiten die de kopers nemen een veel exactere graadmeter biedt voor de echte stand van de koopkracht dan welke club van hoogleraren ook.

Hoe dan ook, in de afgelopen jaren was er dus wel degelijk een groep uit het midden die ernstig gefrustreerd raakte, niet eens zozeer doordat ze het slecht had, maar door het enorme verschil tussen haar dagelijkse perceptie en de politieke boodschappen.

Het zou geen recht doen aan de in de vorige paragraaf beschreven geïsoleerdheid en diversiteit van de middengroepen door dit te extrapoleren naar de hele bevolking. Anders gezegd, de feitelijk bestaande, en deels ook gegronde frustraties van de traditionele steunpilaren van het politieke midden, mogen we niet zomaar generaliseren naar het totaal van de middengroepen. We moeten ons echter wél realiseren dat de overgrote meerderheid van de middengroepen een veel minder afhankelijke positie inneemt ten aanzien van overheid en politiek.

Na de periode-Fortuyn heeft *NRC Handelsblad* een grote hoeveelheid

interviews afgenomen, waarin – volgens de journalisten zelf – het verrassendste element was dat ‘de politiek’ nog niet eens in de top tien van belangrijke factoren scoorde als het ging om het eigen bestaan.⁸ Het wordt tijd om een pendant voor de fameuze uitspraak van Den Uyl te bieden: de marges van de politiek zijn mogelijk smal, maar de marges van de midden-groepen zijn behoorlijk breed...

DE (NIEUWE) MACHT VAN DE MIDDENGROEPEN

In 2002 publiceerde de topeconome Noreena Hertz uit Cambridge het boek ‘De stille overname’.⁹ De kern van het boek bestond uit een beschrijving van de praktijk van de globalisering door de grootste 50 ondernemingen ter wereld, die groter zijn dan de economieën van de meeste landen. Die landen zijn daarom deels noodgedwongen in de handel gegaan, ze moeten zichzelf als het ware in de etalage zetten, met middelen die uiteenlopen van kortingen op belasting tot grote sportevenementen. Die tendens is bekend, evenals de negatieve gevolgen ervan daar waar overheden hun (echte) corebusiness, zoals de zorg en het onderwijs, verwaarlozen. Hertz stelt dat in feite de politiek de burger heeft verspeeld, omdat de communicatie en de dienstverlening ver achterblijven bij wat ze zijn gewend op de markt. Inderdaad gaan steeds meer bedrijven dergelijke gaten opvullen, niet alleen in de top van de zorg- en onderwijsmarkt, maar steeds meer in de breedte. De beweging draait niet op een soort van goedertierenheid van bedrijven (die zich dat niet kunnen permitteren in een scherp concurrerende macht), maar is het gevolg van politiek consumentisme, de burger als consument die ontdekt dat hij geen vier of vijf jaar hoeft te wachten op verkiezingen, maar bij wijze van spreken elke dag zijn of haar stem kan uitbrengen op een bedrijf of product. Dergelijke acties waren vroeger links en zeer uitzonderlijk, zoals bij de boycot van Outspan-sinaasappelen, nu zijn ze echter dagelijkse praktijk.

En Europa ligt op dit terrein nog ver achter bij de Verenigde Staten, waar consumentenorganisaties met de simpele dreiging van publicatie op hun site, compensatie afdwingen voor elke wanprestatie van producenten. De kern van de zaak is daarbij niet eens de grote massa zelf, want, hoewel deze organisaties en sites honderdduizenden mensen mobiliseren, het is altijd nog maar een klein deel van de massa Amerikaanse klanten. De essentie van de zaak is dat deze sites geloofwaardig zijn, dat ze hebben bewezen de spijker op de kop te slaan. In de beginjaren van de veldslag tussen de moderne, digitaal georganiseerde consument en de bedrijven, reageerden bedrijven nog laatdunkend en verdedigden ze zich met de opmerking dat het om een paar klachten ging op grote aantallen tevreden klanten. In de praktijk bleek echter dat de optelsom van alle oordelen griezelig precies in

staat was om een correct oordeel over een product te geven, of over wat dan ook. Het mechanisme dat hiervoor verantwoordelijk is, bestaat al eeuwen, maar is in de negentiende eeuw bekend geworden door een experiment van Sir Francis Galton,¹⁰ die alle gokjes op het gewicht van de stier op een jaarmarkt verzamelde en het gemiddelde ervan uitrekende. Dat gemiddelde bleek op een paar gram nauwkeurig en zelfs een betere schatting dan de beste tien uitgebrachte schattingen van experts. Wat echter recent pas is ontdekt — mogelijk gemaakt door het wegvallen van de communicatiekosten, de mogelijkheid om via internet zonder enige beperking informatie te delen — is dat dit mechanisme ook werkt bij veel complexere zaken. Iedereen kent nu de voorbeelden van Linux en Wikipedia, systemen die er in slagen om bijdragen van honderdduizenden mensen te integreren.¹¹ Maar onder deze succesnummers, bij iedereen bekend, gaat een wereld van miljoenen community's schuil die juist de redelijk goed opgeleide en economisch sterke middengroepen voorzien van kennis en actiemogelijkheden, zowel consumptief als sociaal, van e-Bay tot het digitale afsprakensysteem waarmee de vluchtige bewoners van New York samen het park schoonhouden en hun sociale leven organiseren, of systemen als Booking.com, waarmee hotels wereldwijd vergelijkbaar worden. En voor wie dit te veel een yuppieverhaal vindt: de krachtigste groepen die hun positie als consument konden versterken, zijn te vinden in de sectoren postzegels, oude munten en oude boeken, waar iedere handelaar die niet is aangesloten bij de digitale zoek- en beoordelingssystemen meteen kan sluiten (net zoals degene me te hoge prijzen of lage kwaliteit).

Zoals Hertz laat zien zijn alle top vijftig ondernemingen van de wereld al meer dan tien jaar bezig om tegemoet te komen aan deze optelsommen van burgers, die een product of een aandeel binnen een dag kunnen vernietigen.

De crux van deze ontwikkeling is dat groepen burgers er dankzij onderlinge samenwerking in slagen om dat te doen wat de nationale overheden in een internationale economie niet (meer) kunnen: het bestrijden van monopolies.

Er is een rechte lijn te construeren van de vrije boeren en ambachtslieden die het in de middeleeuwen tegen de adel opnamen, naar de groepen burgers die het vandaag de dag met hun digitale netwerken tegen de huidige economische elite opnemen.

BURGER EN BESTUUR

Intussen zijn er steeds vaker confrontaties tussen het actieve deel van de middengroepen en de overheid, die zich — getuige de enorme stapel rapporten van WRR, ombudsmannen en -vrouwen, en onverdachte lieden

als de vice-voorzitter van de Raad van State, Tjeenk Willink — heeft opgeblazen tot een apparaat dat door de burgers niet meer als van henzelf wordt ervaren. En ook in deze confrontaties delft de overheid vandaag

De overheid delft steeds vaker het onderspit tegen burgers die vaak veel beter zijn toegerust

de dag steeds vaker het onderspit tegen die burgers, die op bepaalde punten simpelweg (veel) beter zijn toegerust. Laten we als voorbeeld een gemeente nemen waarin na een aantal jaren van politieke uitruil, ambtelijke voorbereiding en

plannen van architecten vol trots in het lokale blad een foto wordt gepubliceerd van het toekomstige bedrijventerrein, het nieuwe stadhuis, het winkelcentrum of de ontsluitende ringweg. De volgende dag verzamelen zich op diverse plekken mensen die direct met die plannen te maken krijgen, maar nog niets van de zaak wisten. Of er wel van wisten, daarom twee alternatieve plannen met de buurt hadden gemaakt, maar daar niets van hebben teruggevonden in de genomen besluiten. Er ontstaat spontaan een groep mensen met een ondernemer als voorzitter, een accountant als penningmeester en een jurist als secretaris. Mensen die een mooie carrière hebben (gemaakt), zeer competent zijn, maar tot nog toe niet betrokken zijn bij het lokale en/of regionale bestuur. Deze besturen rekruteren hun mensen immers uit de leden van politieke partijen, die samen maar een paar procent van de bevolking uitmaken. De nieuwe (actie)groep komt er met de verzamelde competenties stevast achter dat de lokale ambtenaren en bestuurders tal van steken hebben laten vallen en gebruiken die kennis om, vaak zeer succesvol, de besluiten aan te vechten en de plannen tegen te houden of minstens te vertragen. In het verleden hebben we gezien hoe de landelijke overheid bij superprojecten als de Betuwelijn of HSL nog wel 'stevig kan doorzetten' en dat pas later de gemaakte fouten via een parlementaire enquête bekend worden. Maar op het niveau daaronder vindt intussen een vrijwel permanente guerrilla plaats tussen de overheid en de top van de middengroepen. En natuurlijk gaat het daarbij in een aantal gevallen om het beschermen van de prijs van de eigen woning als er asielzoekers of verslaafden komen. Maar aan de andere kant is niet te ontkennen dat lokale en regionale overheden een grote hang vertonen naar projecten die net iets te groot zijn (en duur) en dat het uiterst ongebruikelijk is om samen te werken met de burgers in hun eigen gebied.

Ditzelfde geldt voor de politieke gemeenschap, waar men ook vaak spreekt over de noodzaak om de dialoog met burgers te voeren, naar een participatiedemocratie te gaan, enz. Een politica als Verdonk maakt daar

een serieus punt van en opent een site voor ideeën, die vervolgens volstroomt met rommel en vuilspuiterij. Laten we dit voorbeeld nu eens bekijken vanuit het perspectief van een burger die actief is bij Wikipedia, of bij één van de duizenden andere kennisnetwerken die inmiddels op alle terreinen zijn ontstaan. Deze burger kan niet anders dan constateren dat de politieke sector inderdaad nog op het niveau van stoomtreinen zit als het gaat om het gebruik maken van de kennis van burgers. En net als de Wikipediamenten constateren miljoenen andere gewone burgers dat, want zij nemen deel aan vergelijkbare netwerken of webgemeenschappen die allemaal dezelfde zaken gemeenschappelijk hebben: openheid en snelheid, wat dus het tegendeel is van de manier waarop je als burger met de politiek omgaat.

De grootste delen van de middengroepen hebben, terecht, niet het gevoel dat ze de politiek nodig hebben om hun belangen of de kwaliteit van hun bestaan te verdedigen. Of ze zien de overheid ondanks al haar pogingen zichzelf te vernieuwen toch als een sterk inefficiënt en achterblijvend systeem. Ze nemen dus het heft in eigen hand op lokaal niveau,¹² waarbij dan steevast blijkt dat zij met hun kennis en netwerken, meestal opgedaan in het bedrijfsleven — waaruit de politici en de leden van het ambtelijke apparaat zelden afkomstig zijn —, zowel sneller als efficiënter zijn. Als het moet kunnen ze dus ook macht uitoefenen. Op lokaal niveau komt het regelmatig voor dat een actiegroep van burgers zich transformeert tot een zeer succesvolle lokale partij. Verder geven rechters zeer regelmatig burgers gelijk in hun strijd tegen de overheid.

POLITIEK FUNSHOPPEN?

Hoewel het lastig is om hier enige statistische onderbouwing aan te geven, zou ik toch een poging willen wagen om het stemgedrag van de middengroepen in te delen in een deel frustratie en een deel politiek funshoppen. Voor een harde kern is uiteraard nog steeds sprake van een stabiele keuze, maar die kern wordt steeds kleiner, zoals we weten. Een deel van de middengroepen voelt zich persoonlijk bedreigd in het bestaan, een deel heeft ook een duidelijke aversie van alles wat ze gevestigde politiek vinden. Maar een ander deel — mogelijk intussen zelfs het grootste deel — heeft een uiterst relativerende kijk ontwikkeld op het Haagse gebeuren, en is vooral bereid om een lichte pedagogische tik uit te delen in de vorm van een stem op een partij die een bepaald punt weet te maken. Ook de gevestigde politiek moet immers toegeven dat punten die ze eerst lieten liggen, zoals migratie, de problemen in de zorg, objectief terecht door Wilders en Marjijnissen naar voren zijn gebracht en nu tot kernpunten voor alle partijen

zijn geworden. En omgekeerd zien veel burgers echt niet veel verschil in populisme tussen de vleugels en het midden.

Kortom, voor burgers is er ook op dit punt weinig reden tot zorg, ze hebben simpelweg meer keuze gekregen. Dit is een internationale trend, want in Italië, Frankrijk en Denemarken zijn de gevestigde partijstructuren al enige tijd geleden doorbroken en vormen zich allerlei nieuwe combinaties. Zelfs het zo stabiele Duitsland, waar het midden eigenlijk uit twee vleugels bestond, ziet steeds meer partijen in het parlement komen, in Engeland is het tweepartijstelsel bijna doorbroken. Waarom zouden we ons hier dan zo druk maken om een parlement met twee rechtse, twee liberale, drie confessionele en drie linkse partijen en een Partij voor de Dieren, ook al levert dat veelkleurige patchworkkabinetten op?

OVER 'LUIDE EN STILLE KLEYNEN'

Er is echter ook nog een meer fundamenteel punt, een punt dat te maken heeft met de vraag naar de zinvolheid van het concept van de middengroepen zelf. Zouden we dat idee moeten verlaten en ons moeten beperken tot het beeld van individuen die in wisselende configuraties clusteren rond bepaalde economische en culturele dimensies, zoals de fameuze puntenwolken die tegenwoordig worden gebruikt om de koopkracht in beeld te brengen? Wat daarbij echter over het hoofd wordt gezien, is dat er wel degelijk een gemeenschappelijke noemer is voor al deze groepen en wel één van de krachtigste noemers die er zijn, en dat is het zelfbeeld van men-

*Wat de middengroepen
psychologisch met elkaar
gemeen hebben, is een
realistische zelfperceptie*

sen die hun eigen positie als in het midden ervaren. In hun boek 'Het einde van de middenklasse' spreken Gaggi en Narduzzi er hun grote verbazing over uit dat in de Verenigde Staten zelfs professionals met inkomens van een half miljoen zich nog tot de middenklasse rekenen, net als arbeiders met maar een beetje meer dan het minimumloon.

Wat deze groepen echter psychologisch met elkaar gemeen hebben, zou ik een realistische zelfperceptie willen noemen. Zij zijn zich bewust van het feit dat ze noch (echt) arm noch (echt) rijk zijn, ze hoeven hun hand niet op te houden, maar kunnen ook niet de rest van hun leven doen wat ze willen. Volgens de historicus James is juist deze januskop, deze tweezijdigheid van de middengroepen door de eeuwen heen essentieel: het realistische zelfbeeld levert als het ware ook de psychologische opmaak van de be-grensde ambities, van het besef dat de kans om het echt te maken relatief

klein is. De pendant daarvan is echter wel degelijk het vermogen om vanuit dit realistische zelfbeeld te kunnen kiezen voor wat wel haalbaar is en wel degelijk essentieel, het modale geluk van gezondheid en gezin. Iedere enquête onder modale burgers geeft aan dat de focus van hun bestaan ligt in het dagelijkse geluk, ieder diepte-interview laat zien dat modale burgers hun eigen positie als het gevolg van een mix van toeval en capaciteiten, van eigen en hogere machten beschouwen. Je moet je best doen en je kunt absoluut succes hebben, maar het idee dat het leven maakbaar is, is hovaardig.

En in juist die combinatie van zelfbeperking en macht ligt in essentie ook de antithese van het individualisme, de antithese die wat mij betreft nog steeds inherent is aan de middengroepen, de ‘kleine luyden’. De modale consument is machtig, juist omdat hij of zij bij het kiezen van producten de oordelen van anderen zeer zwaar laat meewegen, in plaats van de illusie te handhaven om geheel op eigen kracht het perfecte artikel op te sporen. En de samenwerkende consument is heel machtig omdat de optelsom van al die oordelen beter blijkt dan welk individueel oordeel dan ook. De modale burger is machtig zodra hij of zij gaat samenwerken op het niveau van een (actie)comité, een groep verontruste ouders, of onderwijzend personeel dat zich verzet tegen top-down vernieuwingen en uiteindelijk burgers die blokken van meer dan 20 Kamerzetels in de ‘swing’ gooien. Maar diezelfde modale burger is ook realistisch en heeft niet de illusie dat daarmee alles ineens verandert.

En daarmee komen we ten slotte bij de manier waarop deze modale burger door de politiek zou willen worden benaderd en behandeld. Dat moet een manier zijn die aansluit bij deze (zelf)perceptie. Wat is de receptuur voor de partij die zich serieus wil verstaan met de middengroepen, eigenlijk dus met vrijwel de gehele bevolking.

Ten eerste gaat het er om het respect voor het alledaagse terug te krijgen. De cultuur van de zelfontplooiing en het individualisme heeft geleid tot een ongelooflijke schamperheid over alles wat niet speciaal is. De realiteit is echter dat de overgrote meerderheid van de bevolking nooit speciaal zal zijn op nationaal en internationaal niveau, hoogstens speciaal voor een paar andere mensen, zoals gezin en familie, burens en collega's. En die meerderheid weet dat ook van zichzelf, maar mag van de sociale en politieke elite niet meer blij met zichzelf zijn als ze niet één of andere bijzondere prestatie leveren. Of liever gezegd, de elite respecteert niet hoe geweldig het is dat al deze mensen samen erin slagen om de stabiele ruggengraat van een samenleving te vormen, waardoor een kleine groep kan excelleren.

Ten tweede gaat het er om dat de politiek leert te accepteren dat er wel degelijk zo iets bestaat als de wijsheid van de bevolking en bereid is om daarnaar te luisteren en met die bevolking samen te werken bij het inrich-

ten van de samenleving. De reserve aan kennis en ervaring die onze hoog opgeleide en goed geïnformeerde bevolking kan oproepen, is oneindig veel groter dan die van elk select gezelschap van politici, bestuurders, ambtenaren en experts. Mits men die kennis en ervaring serieus neemt en op moderne manier weet te organiseren. Deze gedachte staat volledig haaks op vertogen die roepen om meer leiderschap, waarmee de (domme!) massa dan zou moeten worden weggevoerd van de politieke populistten.

Waar het op neer komt is immers dat er heel veel wordt gepraat en geschreven over de ‘luide kleynen’, de groepen die hun onvrede expliciet uiten. Maar intussen zien we de veel omvangrijkere en veel belangrijkere ‘stille kleynen’ over het hoofd. Het is inderdaad zorgwekkend dat een zeer groot deel van de bevolking, zoals blijkt uit de culturele analyses van Motivation, zich buitenstaander voelt en zelfs moeite lijkt te hebben om zijn kinderen in basale waarden op te voeden. Maar het wordt pas echt zorgwekkend als de politieke partijen van het midden zélf die waarden uit het oog verliezen en geen respect meer kunnen of willen opbrengen voor de burgers. En daarmee dus ook niet zien wat juist de ‘stille kleynen’ intussen aan het doen zijn.

Noten

- 1 James, L. *The Middle Class*, Little/Brown, Londen 2006.
- 2 Zie bijvoorbeeld het pleidooi van Dölle ‘cdv behoeft de ondertitel sociaal conservatief’ in ‘Verheffende stemmen’, zomernummer cdv 2003, pp. 70-83. Zelf heb ik in cdv in dit verband de mogelijkheid van een sociaalrechts beleid geopperd, cdv juni, 2002, pp. 11-23 (wat niet hetzelfde hoeft te zijn als conservatief overigens).
- 3 James, L. (ibid)
- 4 Kloek, J. en Tilmans, K. Burger, *Een geschiedenis van het begrip burger in de Nederlanden van de Middeleeuwen tot de 21e eeuw*, Amsterdam University Press 2002.
- 5 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005), *Vertrouwen in de buurt*, Amsterdam: Amsterdam University Press. En: Kronjee, G. en M.A. Lampert, *Leefstijlen en zingeving*, in: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2006) *Geloven in het publieke domein* (pagina 171-208), Amsterdam: Amsterdam University Press.
- 6 James (ibid)
- 7 De kwetsbare middenklasse, Den Haag, WRR (2008), p.35
- 8 Wat ook feitelijk correct is, het inkomen van de grote meerderheid van de bevolking wordt maar voor een zeer klein deel door de overheid bepaald, zaken als promoties en verandering van leefstijl zijn veel belangrijker.
- 9 N. Hertz, *De stille overname*, Amsterdam Contact 2002.
- 10 J. Surowiecki, *The Wisdom of Crowds*, New York, Anchor, 2005.
- 11 Zie publicaties als D. Tapscott, *Wikinomics*, Londen 2006, M. Castells e.a. (ed), *The Network Society*, Washington, John Hopkins 2006. Om misverstanden te voorkomen, het is niet zo dat al die bijdragen klakkeloos bij elkaar worden opgeteld, ze worden gefilterd door een systeem van concentrische cirkels van deelnemers die al langer meedoen. Dit systeem blijkt in staat om 99 procent van de oordelen over de kwaliteit van een bijdrage op grond van consensus af te handelen — wat de hoeveelheid fouten door blikvernaauwing aan de top enorm reduceert. Er zijn honder-

den studies die laten zien dat deze beslismodellen veel beter werken dan enkelvoudig leiderschap (waarvan we in de media alleen de successen horen, 80 procent van de fusies leidt tot verlies) en de commissiebeslissing (waar door het ontstaan van een tunnelvisie informatie wordt gefilterd en men dus groepsgewijze gaat geloven in het succes van een HSL of een onderwijs-

hervorming, om maar een voorbeeld te noemen).

- ¹² Met de opmerking dat deze situatie wel degelijk onderkend is op het hoogste politieke niveau en nadrukkelijk een proces van decentralisatie van verantwoordelijkheden is ingezet. Recent heeft het CDA een strategiedocument gepubliceerd dat niet voor niets de titel *Vertrouwen in mensen* draagt.